

УДК 378.24

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-221-96-101

САВЧЕНКО Наталія –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри освітніх наук
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0420-3289>
e-mail: n.s.savchenko@cuspu.edu.ua

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті проаналізовано педагогічні ідеї науковців щодо проблеми формування творчих здібностей особистості. У наукових дослідженнях вітчизняних учених означену проблему висвітлено в різних аспектах: загальні питання формування творчої особистості; сутність творчої діяльності, її етапи, методи навчання; специфіка творчих здібностей, зокрема, молодших школярів, та збагачення їхнього творчого потенціалу. Неодноразово підкреслювалася думка, що формування здібностей є керованим психолого-педагогічним процесом, який впливає на мотивацію творчої діяльності, пізнавальні інтереси, загальнонавчальні уміння. Доведено, що творчість є метою й умовою самореалізації людини. Крім того, творчість дітей, хоча і не може прирівнюватися до творчості дорослих, становить важливу передумову їхнього розвитку.

У змісті статті зазначається, що у науковому обігу не існує єдиної системи компонентів дефініції «творчі здібності». Приділяючи велику увагу вивченню творчих здібностей, вчені, з метою з'ясування якостей особистості, що сприяють творчим проявам, намагаються поставити їх у залежність від рівня інтелекту. Обґрунтовано, що залежність між інтелектом і творчими здібностями є, але міру її необхідно з'ясовувати відповідно до діяльності, у яку вони включені. Узагальнено праці учених різних наукових галузей щодо проблеми творчих здібностей і зроблено висновок відносно того, що психологічним механізмом творчої діяльності є мотиваційний аспект. Доведено, що лише через вивчення особистості у життєдіяльності можна зрозуміти залежність будь-якого виду діяльності від наявних здібностей і навпаки. Здібність піднімає діяльність на вищий рівень, і така якісно нова діяльність відповідає новим потребам, інтересам і впливає на подальший розвиток особистості та її здібності. Серед компонентів творчих здібностей: спонтанність, фантазійність, гнучкість та оригінальність думки, інтуїтивність народження ідей, використання підсвідомого у розв'язанні проблем, іноді – наявність суперечностей як результату необґрунтованих припущень, пізнавальна допитливість, здібність до мисленнєвих операцій та перенесення досвіду, цінність сприйняття, готовність пам'яті, гнучкість мислення, здатність оцінювати дії, легкість генерування ідей, здібність передбачати, уміння переносити знання у нову ситуацію, розвинена увага, вміння створювати нові образи та знаходити багатоваріантність розв'язків.

Ключові слова: творчі здібності, багатоаспектне та інтегративне явище, мотиваційні, особистісно-когнітивні, діяльнісні, операційні чинники, сензитивність молодшого шкільного віку до творчих проявів, проблемно-евристичний тип навчання.

SAVCHENKO Nataliia –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor
of the Department of Educational Sciences
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0420-3289>
e-mail: n.s.savchenko@cuspu.edu.ua

FORMATION OF CREATIVE SKILLS OF PERSONALITY AS A PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEM

The article analyzes the pedagogical ideas of scientists regarding the problem of forming the creative abilities of an individual. In the scientific researches of domestic scientists, this problem is highlighted in various aspects: general issues of the formation of a creative personality; the essence of creative activity, its stages, teaching methods; the specificity of creative abilities, in particular, of younger schoolchildren, and the enrichment of their creative potential. The opinion that the formation of abilities is a controlled psychological-pedagogical process that affects the motivation of creative activity, cognitive interests, general educational skills was repeatedly emphasized. It has been proven that creativity is the goal and condition of a person's self-realization. In addition, the creativity of children, although it cannot be equated with the creativity of adults, is an important prerequisite for their development.

In the content of the article, it is noted that there is no single system of components of the definition of "creative abilities" in scientific circulation. Paying great attention to the study of creative abilities, scientists, in order to find out the personality qualities that contribute to creative manifestations, try to put them in dependence on the level of intelligence. It is well-founded that there is a dependence between intelligence and creative abilities, but its extent must be determined according to the activity in which they are included. The works of scientists of various scientific fields regarding the problem of creative abilities are summarized and a conclusion is drawn regarding the fact that the motivational aspect is the starting mechanism of creative activity. It has been proven that only through the study of personality in life activities can one understand the dependence of any type of activity on existing abilities and vice versa. The ability raises the activity to a higher level, and such qualitatively new activity meets new needs, interests and affects the further development of the individual and his abilities. Among the components of creative abilities: spontaneity, imagination, flexibility and originality of thought, intuitiveness of the birth of ideas, use of the subconscious in solving problems, sometimes - the presence of contradictions as a result of unfounded assumptions, cognitive curiosity, the ability to think operations and transfer experience, the value of perception, readiness of memory, flexibility of thinking, the ability to evaluate actions, the ease of generating ideas, the ability to predict, the ability to transfer knowledge to a new situation, a developed imagination, the ability to create new images and find multiple solutions.

Key words: creative abilities, multifaceted and integrative phenomenon, motivational, personal-cognitive, activity, operational factors, sensitivity of primary school age to creative manifestations, problem-heuristic type of learning.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У контексті сучасної гуманістичної парадигми освіти в Україні педагогічна наука прагне активізувати процес творчого розвитку

особистості. Різноманітні процеси у сучасному суспільстві, в яких виявляється творчий потенціал людини, у майбутньому забезпечать найбільш суттєві прогресивні зміни у соціумі. Важливим є не

тільки генерація нових ідей та рішень, але й уміння сприймати й розуміти нові, навіть не зрозумілі ідеї, впроваджувати їх.

Нині вчені знаходяться у пошуку єдиного підходу до теорії творчості, тому їхні трактування основного поняття та його структурних компонентів істотно різняться. Аналіз різноманітних визначень щодо сутності творчості, свідчить, що вони зводяться до наступної формули: творчість – це діяльність, у результаті якої створюються матеріальні та духовні цінності, що мають новизну і соціальну значущість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових дослідженнях вітчизняних учених означену проблему висвітлено в різних аспектах: загальні питання формування творчої особистості (Л. Виготський, Г. Костюк, В. Крутецький, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн та інші); сутність творчої діяльності, її етапи, методи навчання (А. Алексюк, В. Бондар, О. Лук, А. Матейко, В. Оніщук, В. Роменець, В. Розумовський, О. Рудницька, О. Савченко, Л. Чорна та інші); специфіка творчих здібностей, зокрема, молодших школярів, та збагачення їхнього творчого потенціалу (І. Бех, В. Андреев, Д. Богоявленська, Л. Божович, С. Діденко, В. Загвязинський, О. Матюшкін, В. Моляко, В. Рагозіна, В. Рибалка, С. Сисоева та інші). Неодноразово підкреслювалася думка, що формування здібностей є керованим психолого-педагогічним процесом, який впливає на мотивацію творчої діяльності (О. Дусавицький, О. Киричук, Л. Руденко, К. Стецюк, М. Татаренко), пізнавальні інтереси (Н. Бібік, Т. Чепурна, Г. Щукіна), загальнонавчальні уміння (О. Грушко, Н. Каневська, Н. Підгорна, М. Роговенко, О. Савченко та інші).

Мета статті – проаналізувати педагогічні ідеї науковців щодо проблеми формування творчих здібностей особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концептуально значущим для вітчизняних учених у галузях як педагогіки, так і психології є розуміння творчості, яке ґрунтується на положенні Л. Виготського про те, що вона «існує всюди, де людина уявляє, комбінує, змінює і створює щось нове, якою б дрібницею не здавалося це нове у порівнянні зі створеним геніями» [2, с. 6].

Представники елітарної концепції, переважно теоретики гуманістичного напрямку психології та педагогіки (Е. Нецке, Б. Суходольський, Р. Стенберг та інші) вважають, що творчість притаманна лише геніям, які спроможні генерувати нові цінні ідеї для всього суспільства. Ґрунтуючись на цих засадах, вони дійшли висновку: творчими є люди, які зробили значний внесок у розвиток науки, культури й техніки. Відтак, до категорії творчих не потрапляють діти, оскільки вони не можуть бути творцями в силу вікових особливостей.

Нам імпонують погляди прихильників егалітарної концепції творчості (Г. Гарднера, Д. Сімонтон, М. Цікшентміхалого): кожна людина є творчою, хоча різною мірою. Творчість є метою й умовою самореалізації людини. Крім того, творчість дітей, хоча і не може прирівнюватися до творчості дорослих, становить важливу передумову їхнього розвитку.

Визначенню поняття творчої особистості у філософській, психологічній та педагогічній літературі приділяється багато уваги. Більшість дослідників (В. Андреев [1], А. Лук [6], Я. Пономарьов [9], С. Сисоева [12] та інші) погоджуються, що творча особистість – це індивід, який володіє високим рівнем знань та має потяг до нового, оригінального. Найголовнішою ознакою творчої особистості вважають наявність творчих здібностей. Згідно словника-довідника з проблем творчості, «творчі здібності – це синтез властивостей і особливостей особистості, її рівнева характеристика, що передбачає наявність певної властивості, забезпечує новизну і оригінальність продукту здійснюваної діяльності, рівень її результативності».

Зауважимо, що у науковому обігу не існує єдиної системи компонентів дефініції «творчі здібності», тому ми вважаємо за необхідне навести різні погляди вчених. Приділяючи велику увагу вивченню творчих здібностей, вчені, з метою з'ясування якостей особистості, що сприяють творчим проявам, намагаються поставити їх у залежність від рівня інтелекту. Ця думка не знаходить у науковому середовищі одностайної підтримки, тому існує щонайменше три підходи до цієї проблеми [3].

Перша група дослідників вважає, що як таких творчих здібностей не існує. Інтелектуальна обдарованість виступає у якості необхідної, але недостатньої умови творчої активності особистості. Головну роль у детермінації творчої поведінки відіграють мотивація, цінності, особистісні якості (А. Маслоу, А. Олох, А. Танненбаум та інші). До основних якостей творчої особистості ці дослідники відносять когнітивну обдарованість, чуттєвість щодо проблем, незалежність у невизначених та складних ситуаціях.

Друга група вчених наполягає, що творчі здібності (креативність) є самостійним чинником, незалежним від інтелекту (Дж. Гілфорд, Г. Грубер, Я. Пономарьов, К. Тейлор). Згідно цієї теорії між рівнем інтелекту і рівнем креативності є незначна кореляція. Найбільш розвиненою є «теорія інтелектуального порогу» Є. Торренса. Отже, на думку дослідників, немає креативних людей з низьким інтелектом, але є інтелектуали з низькою креативністю.

Дослідники, що входять до третьої групи, вважають, що високий рівень розвитку інтелекту зумовлюється високим рівнем творчих здібностей та навпаки. Творчого процесу як специфічної форми психічної активності не існує. Цю точку зору поділяли і поділяють переважна більшість вчених у сфері дослідження інтелекту (Г. Айзенк, Д. Векслер, Р. Стернберг, Л. Термен, Р. Уайсберг та інші).

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що творчі здібності мають складну структуру. Психологи переконані, що здібності до творчості визначаються безпосередньо особливостями мислення. Основоположником теорії став відомий американський вчений Дж. Гілфорд. Він виявив, що творчим людям притаманне дивергентне мислення, що є основним компонентом

творчих здібностей. Фактично, поділ мислення на конвергентне та дивергентне виявився суттєвим кроком у диференціації розумових здібностей. Поклав початок розмежуванню понять «інтелектуальна» та «творча» обдарованість Дж. Гілфорд. До складових дивергентного мислення вчений відніс: швидкість думки – кількість ідей за одиницю часу, гнучкість думки – здатність переключатися з однієї ідеї на іншу, оригінальність – здатність породжувати ідеї, що відрізняються від загальноприйнятих, точність – здатність удосконалити, надавати завершеного вигляду своєму творчому продукту. Саме дивергентне мислення є засобом виникнення нових ідей та засобом самовираження.

Тому, окрім інтелектуальних здібностей В. Моляко [8] серед компонентів творчих здібностей визначає: темп засвоєння нового матеріалу, уміння аналізувати і синтезувати, економічність, самостійність та гнучкість мислення. О. Матюшкін [7] до структури додає домінуючу роль пізнавальної мотивації, дослідницьку творчу активність, що виявляється у знаходженні нового, постановці та вирішенні проблем, можливості досягнення оригінальності рішень, прогнозування та попередження проблем.

До основних якостей особистості, що визначають наявність творчих здібностей Л. Чорна [14] відносить спонтанність, фантазійність, гнучкість та оригінальність думки, інтуїтивність народження ідей, використання підсвідомого у розв'язанні проблем, іноді – наявність суперечностей як результату необґрунтованих припущень. Окрім цього, на переконання О. Лука [6], дуже важлива пізнавальна допитливість, здібність до мисленнєвих операцій та перенесення досвіду, цінність сприйняття, готовність пам'яті, гнучкість мислення, здатність оцінювати дії, легкість генерування ідей, здібність передбачати тощо. До вище перелічених компонентів О. Савченко [11] додає уміння переносити знання у нову ситуацію, розвинути уяву, вміння створювати нові образи та знаходити багатоваріантність розв'язків.

Найбільш повно сучасні знання про якість творчої особистості та її творчі здібності висвітлено у дослідженні В. Андрєєва «Діалектика виховання і самовиховання творчої особистості» [1]. Ґрунтуючись на внутрішній сутності творчого мислення та діяльності особистості вчений виділяє дві основні підструктури: логічну та інтуїтивну (евристичну). Цінним бачиться те, що дослідник дає розгорнуту характеристику кожного блоку, подаючи критерії оцінки окремої якості. Представлена модель має універсальну структуру, хоча в ній не диференціюються особливості прояву та формування творчих здібностей дітей, які мають свою специфіку.

Таким чином, погляди дослідників проблеми творчих здібностей різняться розумінням співвідношення рівня інтелекту до творчості. З одного боку, чим більше знань людина отримала протягом життя, тим більшим досвідом вона володіє, що дає їй можливість проявляти певну гнучкість у вирішенні завдань. З іншого боку, знання можуть обмежувати, схилити особистість до використання

традиційних, стереотипних значень об'єкта. Очевидно, що залежність між інтелектом і творчими здібностями є, але міру її необхідно з'ясовувати відповідно до діяльності, у яку вони включені.

Узагальнення праць учених різних наукових галузей щодо проблеми творчих здібностей робить можливим висновок відносно того, що пусковим механізмом творчої діяльності є мотиваційний аспект. Зокрема О. Лук звертає увагу на те, що «творчі здібності самі по собі не перетворюються у творчі досягнення, для цього необхідним є «двигун», що запускає у дію механізм мислення» [6, с. 73]. Аналізуючи компонентний склад творчих здібностей В. Андрєєв [1] мотиваційно-творчу активність і спрямованість особистості визначає як найважливішу з підструктур творчих здібностей. Цієї ж точки зору притримується О. Матюшкін [7], який надає домінуючу роль пізнавальній мотивації та творчій активності, що виражається у пошуку нового, постановці та вирішенні проблем, можливості прогнозування, здібності до створення ідеальних еталонів, які забезпечують естетичні, моральні та інтелектуальні оцінки.

Важливим для подальшого дослідження є усвідомлення значення суб'єктивних чинників особистості у творчому процесі. За останнє десятиріччя особистісний аспект став урахуватися під час дослідження творчих процесів майже усіма вченими. Згідно суб'єктного підходу діяльнісний та особистісний аспект вивчення здібностей співвідносяться, а також їх реалізація повинна здійснюватися не тільки шляхом аналізу здібностей у структурі особистості. Заслугує на увагу авторитетна думка вчених (Т. Артем'єва, В. Москвіна, С. Науменко, М. Холодна та інші), які вважають, що лише через вивчення особистості у життєдіяльності можна зрозуміти залежність будь-якого виду діяльності від наявних здібностей і навпаки. Здібність піднімає діяльність на вищий рівень, і така якісно нова діяльність відповідає новим потребам, інтересам і впливає на подальший розвиток особистості та її здібності.

Варто відзначити, що теоретичне дослідження проблеми творчих здібностей не буде повним без розгляду процесуального аспекту, механізму творчості. Одним з перших дослідників, який виділив етапи творчості, був П. Енгельмейєр: перший акт пов'язаний з інтенцією та бажанням, виникненням задуму; другий (знання та міркування) – відпрацювання плану або схеми, де є все необхідне та достатнє; третій (уміння) – конструктивне виконання задуму.

Натомість П. Якобсон [13] у творчому процесі вбачав такі етапи: 1) інтелектуальна творча готовність; 2) виявлення потреби; 3) зародження ідеї-задачі; 4) пошуки та розв'язання; 5) отримання принципу винаходу; 6) перетворення принципу у схему; 7) технічне оформлення. Спираючись на власні дослідження, С. Зорін творчий процес поділяє на: асоціативно-ситуативну стадію (її результат – проблемна ситуація, що сприяє творчому процесу), стадію цілеспрямованої творчості (перехід від інтуїтивно-емоційного рівня творчості до усвідомленого), стадію інкубації (внутрішнього

«дозрівання»), натхнення, трансформації, самокритичності та самооцінки, що повинні закінчитися стадією кризи (депресії).

Узагальнену схему здійснення творчого процесу з її фазами виділяє відомий дослідник у галузі психології творчості Я. Пономарьов [9]: перша фаза (свідома робота) – підготовка (особливий стан діяльності як передумова інтуїтивного проблиску нової ідеї); друга фаза (підсвідома робота) – визрівання (підсвідома робота над проблемою, інкубація спрямовувальної ідеї); третя фаза (перехід підсвідомого у свідоме) – натхнення (в результаті підсвідомої роботи до сфери свідомості надходить ідея розв'язання спочатку в гіпотетичному вигляді, у вигляді принципу, задуму); четверта фаза (свідома робота) – розвиток ідеї, її остаточне оформлення та перевірка.

Переважає більшість розроблених методик дослідження творчого процесу, стверджує М. Костолович [5], ґрунтується на схемі Г. Уоллеса: зародження ідеї, отримання знань, яких вистачає для розв'язання проблеми, інтуїтивне бачення результату та його перевірка. Отже, структурно-логічний аналіз етапів творчого процесу дозволяє зробити висновок про існування обох компонентів: логічного і інтуїтивного (підсвідомого). Ці складові творчості змінюють одна одну та взаємодоповнюють, існуючи у діалектичній єдності.

Тобто можна стверджувати, що досі немає одностайної думки у науковій літературі щодо трактування результатів творчої діяльності. Енциклопедія освіти характеризує творчість школярів як «діяльність, результат якої характеризується суб'єктивною новизною, оскільки вона пов'язана із засвоєнням нових знань і розв'язанням різноманітних задач у процесі навчально-виховної роботи у школі та на позашкільних заняттях» [4, с. 899]. Досліджуючи педагогічну творчість С. Сисоєва уточнює, що процес формування творчої особистості це ще й сукупність «послідовних і взаємопов'язаних «перетворень» у їх творчому розвитку: мотивації, характерологічних особливостей, творчих умінь, психічних процесів, що сприяють успіху людини у творчій діяльності» [12, с. 13].

Результати творчої діяльності можливо та необхідно тлумачити з позиції аксіологічного підходу. Тому правильним уявляються погляди О. Рудницької, яка зосереджує увагу на важливості цінності дитячого творчого самовираження. Вчена вбачає його у розвитку «здатності до переживання почуттів натхнення, окрилення, захоплення від діяльності, готовності помічати і формулювати альтернативи, брати під сумнів навіть авторитетні думки, бачити об'єкт з нового боку, доходити оригінальних висновків, імпровізувати тощо» [10, с. 85]. Окрім того, О. Рудницька наголошує, що «цей стан далеко не завжди завершується відповідним результатом у вигляді продукту творчості, але він є необхідним для формування «Я-концепції» дитини, розвитку її фантазії, асоціативного уявлення, самостійних оцінних суджень, що набуває особливої вагомості для досвіду мистецької діяльності» [там само].

Слушно видається думка М. Татаренко [13], що образні творчі завдання викликають як у старших дошкільників, так і у молодших школярів великий емоційний підйом, а відображення різноманітних життєвих образів і вражень у доступній і цікавій формі – один з найбільш адекватних видів творчої діяльності. Загалом, згідно наукових досліджень, емоції молодших школярів ще дуже бурхливі, дитина легко втрачає рівновагу, схильна до афектів [3]. Натомість, відбувається формування власного виміру почуттів (пізнавальних, моральних, естетичних). При порушенні емоційної сфери дитина молодшого шкільного віку може виявляти грубість, невпертість, запальність, забіякуватість та інші форми емоційної нерівноваженості. Найчастіше причинами цього є розходження між завищеним рівнем домагань та реальними можливостями для їх реалізації. Загалом, прояви волі молодшого школяра помітно залежать від ситуації і вимагають зовнішньої підтримки з боку дорослого. Зважаючи на інтенсивне формування вищих почуттів, особливу роль відіграють інтелектуальні емоції, що пов'язані із навчальною діяльністю (здивування, сумнів, переживання нового, радість пізнання).

Окрім означеного, варто згадати ще й те, що молодший шкільний вік найбільш сприятливий у психомоторному розвитку дитини. Зокрема, дослідження з проблем розвитку координаційних здібностей свідчать, що точність м'язових диференціювань, спритність, координація рухів, швидкість успішно розвиваються у дітей молодшого шкільного віку. Розвинувшись, вони зберігаються тривалий час і дозволяють опановувати різноманітні рухові дії. Діти 7-10-ти років морфологічно готові для формування практично усіх якостей, реалізованих у руховій активності.

Також, важливим досягненням цього періоду життя дитини є готовність до навчання, яка передбачає: опанування елементарними знаннями та узагальненими навчальними вміннями. Мотивація щодо учіння молодших школярів характеризується складністю і неоднозначністю як за змістом, так і за ступенем сформованості. Адже навчально-пізнавальні мотиви не займають провідного місця у системі мотивації учіння, тому успішність навчання молодших школярів буде залежати від систематичного педагогічного впливу. Загалом, згідно з науковими дослідженнями [3; 6] зовнішні мотиви учіння дітей молодшого шкільного віку пов'язані переважно з привабливістю навчання та його атрибутами. Інша група мотивів (внутрішні) характерні для діяльності, спрямованої на здобуття знань та оволодіння необхідними для цього способами дій. Чинниками підвищення мотивації учіння дослідники визначають: спеціальну організацію навчальної діяльності, що реалізується за допомогою створення навчально-проблемних ситуацій; доступності змісту навчального матеріалу; використання елементів гри; постійне створення та підкріплення ситуації успіху в учінні.

Отже, результати досліджень вчених щодо вікових психо-фізіологічних особливостей дитини

молодшого шкільного віку повинні бути враховані у роботі з дітьми даної вікової категорії.

Також вважаємо необхідним згадати те, що соціальний аспект зрілості молодшого школяра пов'язаний з розвитком, як головної потреби, набуття певного суспільного становища, реалізації суспільно значущої діяльності – навчання. У дитини з'являється внутрішнє прагнення до навчання і успіхів у ньому. Небезпека на цій стадії розвитку дитини – у можливості появи почуття неповноцінності або некомпетентності. Їхній механізм пов'язаний з тим, що у молодших школярів центром зосередженості стає випробування себе, у результаті чого відбувається диференціація дітей на групи впевнених та невпевнених у собі.

У молодшому шкільному віці починає формуватися самооцінка дитини, яка опосередковує її ставлення до себе, інтегрує досвід її діяльності та спілкування з іншими людьми. Вона відображає не тільки знання вихованця про результати навчальних досягнень, його уявлення про власні можливості у навчальній діяльності, а також ставлення до себе як до виконавця вимог суспільства та носія особистісних якостей (старанність, наполегливість, акуратність, кмітливість тощо). Зрештою, багатьма ученими було підтверджено, що порівнюючи результати власних старань з успіхами інших, дитина молодшого шкільного віку усвідомлює свій внесок у загальну справу та пізнає себе через іншого. Тому, врахування самооцінки як структурного компонента «Я-образу» молодшого школяра, ступінь його емоційно-ціннісного ставлення до себе є постійно діючим мотиваційним чинником у процесі становлення особистості. Цим додатково підтверджується те, що завдання педагога полягає у залученні молодших школярів з низькою самооцінкою до різноманітних видів хореографічної творчої діяльності, що допоможе їм набути впевненості у власних силах. Непосильні завдання та пов'язаний з ними неуспіх можуть завдати самооцінці дитини значної шкоди. За позитивного спрямування дитячої танцювальної активності це стане тією психологічною основою становлення особистості, яка сприятиме формуванню потреби у постійному самовдосконаленні.

Цілком логічним бачиться те, що формуванню творчих здібностей найбільш сприяє проблемний тип навчання, ідеї якого ґрунтовно розглядалися різними дослідниками (В. Зягвинський, І. Лернер, А. Махмутова, А. Терещук та інші). Адже він, як провідний елемент сучасної системи розвиваючого навчання, поєднує у собі самостійну систематичну пошукову діяльність учнів із засвоєнням готових досягнень людства. Вченими доведено, що ефективність проблемного навчання полягає у сприянні розвитку аналітичного та логічного мислення, застосовуванні знань у практичній діяльності, забезпечує міцність засвоєння знань і, що важливо, формує учня як активного суб'єкта пізнання. Система методів цього типу навчання побудована з урахуванням принципу проблемності, що покликаний активізувати емоційно-чуттєву сферу особистості

дитини. Саме тому, у силу вікових та психологічних особливостей, для дітей молодшого шкільного віку емоційне тло визначає модальність ставлення до виконання завдання та його результатів.

Технологія проблемного навчання спрямована на стимулювання інтересу учнів до навчання та організацію їхньої самостійної пізнавально-творчої діяльності [7; 8]. Цей тип навчання вимагає від педагога умінь проектування проблемних ситуацій.

Окрім означеного, варто згадати ще й те, що найбільш прийнятним для дітей молодшого шкільного віку є евристичне навчання, що має на меті творчий розвиток учнів, адже воно не передбачає наявності попереднього репродуктивного досвіду, вміння діяти за зразком. Також важливо, що евристична діяльність включає не лише творчі, але й пізнавальні процеси, необхідні для супроводу творчості, які забезпечують креативну та пізнавальну діяльність особистості [8]. Під евристичним навчанням розуміють використання переважно словесних методів, спрямованих на активізацію інтуїтивних процедур діяльності учнів у вирішенні творчих задач, найпоширеніша серед них – евристична бесіда.

Таким чином, проблема пошуку методів розвитку творчих здібностей, пов'язаних із творчою діяльністю молодших школярів залишається відкритою. Нині описано близько трьох десятків методів, здатних, на думку розробників, ефективно впливати на творчу активність людини. Серед них «алгоритм розв'язання винахідницьких задач» (Г. Альтшуллер), «гірлянди асоціацій» і «стратегія семикратного пошуку» (Г. Буш), розв'язання задач шляхом уточнення вимог (Я. Пономарьов), творчі тренінги (А. Коваленко, В. Моляко, І. Поклад), педагогічне проектування (О. Рассказова) тощо. Найпоширенішими методами активізації та стимуляції творчого мислення є «мозковий штурм» (за А. Осборном) та «синектика» (за Дж. Гордоном). До основи цих методів покладено вимогу відмови від будь-якої критики при висуненні гіпотез та перевтілення себе у певну частину чи деталь проблеми [9]. Окрім того, існують також спеціальні ускладнюючі методи: інформаційної недостатності, інформаційної перенасиченості, раптових заборон, часових обмежень, швидкісного ескізування.

Висновки та перспективи подальших розвідок напреду. Отже, теоретичний аналіз дає змогу визначити творчі здібності як багатоаспектне та інтегративне явище, у якому взаємопов'язані мотиваційні, особистісно-когнітивні, діяльнісні та операційні чинники. Зважаючи на це та, базуючись на поглядах вчених про сензитивність молодшого шкільного віку до творчих проявів, цілком слушним стає припущення стосовно того, що найефективнішим для формування досліджуваної якості є проблемно-евристичний тип навчання.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Андреев В. І. Діалектика виховання та самовиховання творчої особистості. К., 1988. 238 с.

2. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте. СПб. : СОЮЗ, 1987. 96 с.

3. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://pidruchniki.ws/18860313/psihologiya/emot-siyno-volovi_protsezi_molodshogo_shkolyara

4. Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремін. К. : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

5. Костолович М. І. Педагогічні умови активізації творчого потенціалу підлітків у процесі краєзнавчої роботи загальноосвітньої школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Миколаїв. держ. ун-т ім. В.О.Сухомлинського. Миколаїв, 2010. 20 с.

6. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія : курс лекцій : навч. посіб. К. : Центр навч. літератури, 2005. 128 с.

7. Матюшкін А. М. Проблемні ситуації у мисленні та навчанні. К. : МАУП, 2008. 392 с.

8. Моляко В. О. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень. Житомир: Рута, 2007. 319 с.

9. Павелків Р. В. Загальна психологія : підручник. К. : Кондор, 2009. 576 с.

10. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. К., 2002. 270 с.

11. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підручник для студ. пед. фак-тів. К. : Генеза, 2002. 368 с.

12. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник. К. : Міленіум, 2006. 346 с.

13. Татаренко М. Г. Розвиток творчих здібностей молодших школярів засобами театрального мистецтва в умовах дозвілля : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06. Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. К., 2006. 20 с.

14. Чорна Л. Г. Психологія забезпечення розвитку творчих здібностей учнів. *Психологічна газета*. 2001. № 2. С. 42-46.

15. Palshkova, I., Savchenko, N., Dubinka, M., Galimskyi, V., Svyrydiuk, O., & Chychuk, A. El impacto de la movilidad académica en la formación de la competencia profesional de los especialistas. *Revista Conrado*. Vol. 21. Num 103 2025. e-4295. URL: <https://conrado.ucf.edu.cu/index.php/conrado/article/view/4295/3963>

REFERENCES

1. Andreiev, V. I. (1988). Dialektyka vykhovannia ta samovykhovannia tvorchoi osobystosti [The dialectic of education and self-education of a creative personality]. K. 238 s. [in Ukrainian]

2. Vyhotskyi, L. S. (1987). Voobrazhenye y tvorchestvo v detskom vozraste [Imagination and creativity in childhood]. SPb. : SOIuz. 96 s. [in Russian]

3. Dutkevych, T. V. Dytiacha psykhologhiia [Child psychology] [Elektronnyi resurs]. URL: http://pidruchniki.ws/18860313/psihologiya/emot-siyno-volovi_protsezi_molodshogo_shkolyara [in Ukrainian]

4. Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of education] (2008). Akad. ped. nauk Ukrainy; hol. red. V. H. Kremin. K. : Yurinkom Inter. 1040 s. [in Ukrainian]

5. Kostolovych, M. I. (2010). Pedahohichni umovy aktyvizatsii tvorchoho potentsialu pidlitkiv u protsesi kraieznavchoi roboty zahalnoosvitnoi shkoly [Pedagogical conditions for activating the creative potential of teenagers in the process of local history work in a secondary school] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk :

spets. 13.00.07 «Teoriia i metodyka vykhovannia». Mykolaiv. derzh. un-t im. V.O.Sukhomlynskoho. Mykolaiv. 20 s. [in Ukrainian]

6. Kutishenko, V. P. (2005). Vikova ta pedahohichna psykhologhiia : kurs lektsiy : navch. posib. [Age and pedagogical psychology: a course of lectures: teaching. manual]. K. : Tsentrv navch. literatury. 128 s. [in Ukrainian]

7. Matiushkyn, A. M. (2008). Problemni sytuatsii u myslenni ta navchanni [Problematic situations in thinking and learning]. K. : MAUP. 392 s. [in Ukrainian]

8. Moliako, V. O. (2007). Zdbnosti, tvorchist, obdaranist: teoriia, metodyka, rezultaty doslidzhen [Abilities, creativity, giftedness: theory, methodology, research results]. Zhytomyr: Ruta. 319 s. [in Ukrainian]

9. Pavelkiv, R. V. (2009). Zahalna psykhologhiia : pidruchnyk [General psychology: a textbook]. K. : Kondor. 576 s. [in Ukrainian]

10. Rudnytska, O. P. (2002). Pedahohika: zahalna ta mystetska : navch. posib. [Pedagogy: general and artistic: teaching. manual]. K. 270 s. [in Ukrainian]

11. Savchenko, O. Ya. (2002). Dydaktyka pochatkovoї shkoly : pidruchnyk dlia stud. ped. fak-tiv [Primary school didactics: a textbook for students. ped. fac-ts]. K. : Heneza. 368 s. [in Ukrainian]

12. Sysoieva, S. O. (2006). Osnovy pedahohichnoi tvorchosti : pidruchnyk [Basics of pedagogical creativity: a textbook]. K. : Milenium. 346 s. [in Ukrainian]

13. Tatarenko, M. H. (2006). Rozvytok tvorchykh zdbnostei molodshykh shkoliariv zasobamy teatralnoho mystetstva v umovakh dozvillia [Development of creative abilities of younger schoolchildren by means of theatrical art in leisure time] : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.06. Kyiv. nats. un-t kultury i mystetstv. K. 20 s. [in Ukrainian]

14. Chorna, L. H. (2001). Psykhologhiia zabezpechennia rozvytku tvorchykh zdbnostei uchniv [Psychology of ensuring the development of students' creative abilities]. Psykhologichna hazeta. № 2. S. 42-46. [in Ukrainian]

15. Palshkova, I., Savchenko, N., Dubinka, M., Galimskyi, V., Svyrydiuk, O., & Chychuk, A. (2025). El impacto de la movilidad académica en la formación de la competencia profesional de los especialistas [The impact of academic mobility on the formation of professional competence of specialists]. *Revista Conrado*. Vol. 21. Num 103. e-4295. URL: <https://conrado.ucf.edu.cu/index.php/conrado/article/view/4295/3963> [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

САВЧЕНКО Наталія – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освітніх наук Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теорія і практика освіти молоді в Україні та у зарубіжних країнах.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SAVCHENKO Nataliia – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Educational Sciences Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: sphere of scientific and research interests: the theory and practice of the youth's education in the Ukraine and West European countries.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2025 р.

Стаття прийнята до друку 24.09.2025 р.